

# ԵՐԱԺՅՏԱԿԱՆ ՆՎԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳՐ. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆԻ

Թիֆլիսը երաժշտական քաղաք է համարուում: Արդեօք այդ ճշմարիտ է: Ի՞մ կարծիքով ոչ կատարելապէս: Ի հարկէ, եթէ դատենք նրանից, որ համարեա ամեն մի տան մէջ կայ մի որ և իցէ երաժշտական գործիք, մանաւանդ դաշնամուր, այն ժամանակ կարելի է դալ այն եղբակացութեան, որ իրրեւ թէ թիֆլիսցիք սաստիկ երաժշտասէր են: Սա խորհուրդ կը տալի հետաքրքիր ընթերցողին անցնել զօնէ մի երկու շաբաթ ամեն երեկոյ այն տների մօտով, ուր գտնոււմ են տարաբախտ երաժշտական գործիքներ: Սա խորհուրդ կը տալի մինչեւ անգամ աւելի համարձակ մտնել այդ տների մէջ այն ժամին, երբ դաշնամուրի ծածկոցը բարձրացոււմ է, ջութակները և ֆլէյտաները հանոււմ են իրանց խուփերից և երբ սենեակի մթնոլորտը կամայականաց ստիպած է ընդունել այլձև շարժումներ՝ իբր երաժշտական հնչիւններ: Սա միայն կը հարցնեմ նրան երկու շաբաթից յետոյ, թէ նա այդ ժամանակամիջոցում ի՞նչ է լսել:

Պատրաստ եմ գրազ գալ, որ նա կը պատասխանի ինձ այսպէս.

«Սա այնքան բաներ եմ լսել որ մինչեւ անգամ չեմ էլ յիշուի: Հարիւրաւոր վալսեր և պոլկաներ, թշառ Բեթհովենի գրեթէ բոլոր սոնատները, և Մոցարտին և Մենդելսոնի զանազան անբառ երգերը, և Շոպենի մազուրիկաները և տեսակ-տեսակ դուէտներ ջութակի և դաշնամուրի համար, նման Բեթհովենի «Արեւցեքրովա սոնատային, և տրիօներ վիոլոնչելի համար և ուրիշ շատ ու շատ բաներ:

—Արդեօք այդ ամենը լսւ էր կատարում, կարելի էր հաճութեամբ լսել, կը հարցնէք դուք:

—Համարեա ամեն տեղ վատ, պարզասրտութեամբ կը պատասխանի նա:

Ճշմարիտ ասած, ես չար մարդ չեմ և չը կարծէք, թէ ես որ եւ է բանով ուզում եմ վիրաւորել հետաքրքիր և համարձակ ընթերցողի երաժշտական զգացումները՝ — որը անզգուշութիւն ունեցաւ հետեւել խորհրդիս. ոչ, եթէ ես սլսեցի խօսել մեր քաղաքի երաժշտականութեան մասին, այդ այն պատճառով էր, որ չորս կողմից ձեզ ուզում են համոզել իբր թէ Թիֆլիսը երաժշտական քաղաք է։ անկարելի է նրան չը սիրել. ոչ աւել և ոչ պակաս։ Նոտայում եմ աւելացնել, որ երաժշտութեան սիրոյ անւան տակ ես հասկանում եմ բացառապէս սէրը դէպի օպերան, որովհետեւ երաժշտութեան միւս ճիւղերը՝ ինչպէս են սիմֆոնիա, օրատորիա և առհասարակ կամեր-երաժշտութիւնը Թիֆլիսցիներին ամենեւին դուրսի է։ Ահա ձեզ սրա ապացոյցը. Թիֆլիսի երաժշտական ուսումնարանը տալիս է տարեկան երեք-չորսից ոչ աւելի քառաձայն երեկոներ, բաւական հետաքրքիր կազմաւած՝ մասնակցութեամբ տեղական ամենալաւ ոյժերի։ Եւ հիւ է նրանց յաճախում։ Ներկայ են գտնուում միայն նրանք, որոնք կարծես ստիպւած են լինել. այսինքն ուսումնարանի աշակերտներ և աշակերտուհիներ, վարժապետներ և երկու-երեք կողմնակի անձինք։ Միւսնոյն ուսումնարանը տարեկան երկու անգամ տալիս է համերգական (симфонические) երեկոներ չափազանց էժան գներով, ուր կատարում են կլասիկների ամենալաւ զրուածները. Բեթհովենի, Մենդելսոնի, Շումանի սիմֆոնիաները, Քիզէյի սիւլիաները և ուրիշ նւագախմբական (оркестровые) զրուածքներ դաշնամուրի կոնցերտներ երաժշտական համերգի հետ և այլն։ Եւ դուք կարծում էք հասարակութիւնը ժողովւում է այդ երեկոյթներին։ Ամենեւին. հասարակութիւնը բաւական սառնասիրտ է դէպի Բեթհովենի և ուրիշ հուշակաւոր երաժիշտների հեղինակութիւնները։ Բայց ահա, երբ թատրոնական յայտարարութիւնների վրայ երևում էր ընդմիջում, այդ մաշւած և կարելի է ասել երաժշտական տեսակէտից այդ անպատշաճ օպերան՝ Թիֆլիսցիք՝ իրարից խելով էին առնում տոմսակները։

Ինչո՞ւ համար։

Դուք կարծում էք նորա համար, որ այդ օպերան սիմֆոնիաներից աւելի մատչելի է։ Ի հարկէ, մասամբ և դորա համար, բայց գլխաւորը նորանից էր որ նորմալում մասնակցում էր

Ֆլաշան, Հասարակութիւնը նմանապէս բաւական եռանդով էր չաճախում Էրնանի, նմանապէս հին և անկարելի մի օպերա, ոչ այնքան հէնց իրա օպերայի համար, որքան Ռուբինաուսի, որը այդ ժամանակ վերցնում է ահռելի նոտաներ:

Ես սկզբում ասացի, որ մեր հասարակութիւնը սիրում է բացառապէս օպերաներ: Այո, բայց դուք արդէն նկատեցիք, թէ ինչպէս է սիրում նա օպերան. նա ոչ իսկական երաժշտութիւնն է սիրում օպերայի մէջ, կամ թէ նւագախմբի մասը օպերայի, այլ միայն երգեցողութիւնը, մինչև անգամ, եթէ ուզում էք, երգիչներին և երգչուհիներին:

Դուք կարծում էք ես ճշմարիտը չեմ ասում: Վերցրէք Լօէնգրին օպերան. ինչ հիանալի ներածութիւն (prologue) ունի նա. դա մի ամբողջ սիմֆոնիա է, դորա մէջ լսում է ամբողջ օպերայի հոգին!

Բայց նորան ոչ ոք չէ լսում: Մեզանում՝ թատրոնում լուծութիւնը տիրում է վարադայրի բարձրանալու բոլորից: Այդ դէպքում էլ ինչի համար են օպերաների ներածութիւնները. գուցէ հարցնէք դուք: Ահա ինչու համար. խօսմ չի կարելի միանգամից նստել տեղումը և սկսել լսել. թողէք մարդս առաջ իւր ծանօթների հետ մէկ բարեկի և իւր հարեաններից առողջութեան մասին տեղեկանալ: Կամ երբ նւագապետը կը նստի իւր տեղումը և դուք կորիզորում զբօսնելիս նորա աջ ձեռքի չափաւոր շարժումներից կը հասկանաք, որ օպերան սկսւեց, այն ժամանակ ամենահանգիստ կերպով կանցնէք դէպի ձեր տեղը և հէնց այդ բոլորին վարագոյրը կը բարձրանալ: Ահա ինչ առիթի համար են գրում օպերաների ներածութիւնները: Ել չեմ խօսում այն արիստոկրատներին մասին, որոնք ընտրում են իրանց համար օպերայի մի որ և իցէ գործողութիւնը, զորօրինակ ինչ պատճառով որ լինի՝ երրորդը. գալիս են ուղղակի այդ գործողութեան սկզբին և մնացածը թողնում են լսել պլեյններին: Միտո է եօթանասնական թւականներին այստեղ կար մի երգչուհի Լուէ (Lue) անունով: Ձեմ կարող ասել, որ նա երաժշտականութեան մի որ և է մասում աչքի ընկնող լինէր, դորա փոխարէն սիրուն էր. սակայն այդ փակագծի մէջ: Եւ ահա, չը գիտեմ ինչու, թիֆլիսցիք վճռեցին, որ նա ամենից լաւ է լինում Րիգոլետոս (արդէն բաւական հնացած) օպերայում: Եւ երբ ներկայացնում

էին Ռիգոլետտո Լուէի մասնակցութեամբ, արդէն առաջուց կարելի էր իմանալ, որ կասապում ոչ մի տոնա՛յ չի մնալ։ Ամբողջ թաւրոնը ծախահարում էր. բայց այդ դեռ բոլորը չէ։ Կային այն ժամանակ երկու-երեք առանձին զնահատողներ, որոնք երևում էին նորա համար միայն, որ լսեն օրիորդի ձայնի կլկլոցը երկրորդ գործողութիւնում։ Այդ կլկլոցը տևում է մէկ րոպէից ոչ աւելի և այդ ժամանակ նւագախումբը լուծ է։ Ամենքը զարմանում էին այդ առանձին զնահատողների ահագին երաժշտականութեան վրայ։ Կային ի հարկէ և սիեսլախներ։

Նս միշտ վշտանում և նեղանում եմ երբ Զառուսի, Լօէնդրինի, Աիդայի, Տանհեյզերի և ուրիշ լաւ օպերաների ներածութիւնները բոլորովին իզուր են անցնում հասարակութեան համար։ Բայց ինչ որ աւելի վատն է, այդ նա է, որ և մենք, ներածութիւն լսել ցանկացողներս, չենք կարողանում լսել, որովհետեւ բարձրաձայն խօսակցութիւնները դաշլիմում և մանաւանդ օթեակներում ամենեւին թոյլ չեն տալիս լսելու օպերայի նւագախմբային մասերը։

Օպերայի ներածութիւնը և նւագախմբային կտորներ չը լսելը՝ հաւասար է զնալ մի անծանօթ դրամայի, բաց թողած լինելով առաջի գործողութիւնից 10 րոպէ, պարտաւորեալ պայմանով չը հետևել դրամային նաև միւս գործողութիւններում նոյնքան ժամանակամիջոց և ոչ աւելի։ Ահ որ այդ վայրենի կը թւէր։ Բայց ինչ է օպերան եթէ ոչ երաժշտութեան փոխադրած դրամա, կամ այլապէս ասած՝ երաժշտական դրամա։ Եթէ դրամայում ոչ մի տեղ չի կարելի բաց թողնել, որովհետեւ այլապէս չես ունենալ մի ամբողջ գաղափար նորա գործողութեան մասին, ապա ինչպիսի բաց թողնել օպերայի ներածութեան հետ նաև մի քանի ուրիշ մասեր։ Բանն էլ հէնց դորանում է, որ մեզանում՝ Թիֆլիսում՝ սովոր չեն օպերայում տեսնել մի ամբողջութիւն։ Մեծամասնութիւնը մեզանից նայում է օպերային իբրև մի շարք բովանանքի, իրար մէջ բացի հեղինակից ոչինչ կապ չունեցողներու։ Նւ դրա համար շատ հասկանալի է, որ մենք կարող ենք մէկ եղանակին առաւելութիւն տալ միւսի առաջ և լսել միայն մեր սիրած արիանները, բոլոր մնացածները բաց թողնելով։

Սակայն ես զխաւոր նպատակից մի քիչ հեռացայ։ Նս ուզում

էի խօսել երաժշտութեան մասին Թիֆլիսում և թէ ինչպէս է նա գնահատուում մեզ մօտ: Ես արդէն խօսեցի Թիֆլիսցիների սիրոյ մասին դէպի երաժշտութիւնը. ինձ մնում է ասել, թէ մենք ներկայ սեզոնում ինչ երաժշտութիւն ունէինք:

Այս ձեմարանական տարում Թիֆլիսում եղել են երկու քառերգ երեկոներ երաժշտական ուսումնարանում և մէկ համերգ երեկոյթ արքունական թատրոնում: Բայց ես արդէն վերը ասացի, որ Թիֆլիսում երաժշտութիւն ասելով մեծ մասամբ հասկացւում է օպերա Դժբախտաբար, մենք այս սեզոնում օպերա ամենեւին չունէինք: Այսինք, ոչ խալաւ, որովհետեւ օպերա յիշեցնող մի բան եղել է... Բանը նրանումն է, որ Արտիստական ընկերութիւնը կապալով վերցնելով արքունական թատրոնը՝ չորս տարով չալտնի օժանդակութեամբ, վերջումը (այս վերջի սեզոնումը) այլ ևս ոյժ չունեցաւ օպերային ներկայումներ տալու և այդ պատճառով վճռեց ներկայացնել ուսու դրամաներ, բայց այն պայմանով, որ եթէ ով և իցէ կամենայ մասնաւոր կերպով օպերաներ տալ՝ քաջալերել նրանց և օգնել այսինքն աւելորդ ծախսեր չանել տալ:

Ներկայ սեզոնի սկզբում Թիֆլիս եկան երեք հայ երգիչներ. Աֆրիկեան, Նզիազարեան և Մադաթեան, երկու առաջինները մի կոնցերտ տալու և այնուհետեւ գնալու նպատակով: Այնպէս պատահեց, որ հասարակութեանը դուր եկաւ նրանց երգեցողութիւնը և ահա երաժշտական ուսումնարանի վերատեսչի և Թիֆլիսի օպերային մշտական նւագապետի պ. Իպպոլիտով-Իվանովի գլխումը միտք ծագեց նրանց մասնակցութեամբ տալ մի քանի օպերաներ, ի հարկէ պատշաճ կրճատումներով մի ամբողջ նւագախումբ և երգեցիկ խումբ չունենալու պատճառով: Ներկայացւեց «Պատուոյ օպերան». հասարակութիւնը շտապեց այդ ներկայացումին: Ի հարկէ ներածութիւնը սովորութեան համեմատ համարեա ոչով չը լսեց. չորրորդ գործողութեան առաջի պատկերի սկիզբը, որտեղ եկեղեցում, բեմի ետևից երգեհոն է նւագում, նմանապէս անուշադիր էր թողւած, մի խօսքով դէպի ոչ ձայնաւոր մասերը հասարակութիւնը վերաբերեց իւր սովորութեան համեմատ բաւական անգթաբար, բայց դորս փոխարէն հափշտակութեամբ էր լսում երգիչներին և երգչուհիներին: Լրջութեամբ դատելով ինչ ասել կուզի, որ միայն տիկին Ջարուգնայա —

Մարգարիտայի դերում—արժանի էր կատարեալ համակրութեան. մնացածները՝ Մարգարեանը—Ֆառուստի դերում, Եղիազարեանը—Մէ-ֆիստօֆէլի դերում, յայտնի տեղակ ան անշնորհք երգիչ Ֆրանկովսկին—Վալէնտինի, ու անյայտ Ալմազովան—Ջիբէլի դերում դուր եկան հասարակութեանը միայն այն պատճառով, որ նա (հասարակութիւնը) վաղուց է որ ու մի օպերա չէր լսել, եթէ այլալիսի<sup>8</sup> չէր քով և նոյնպիսի կրճատումներով ներկայացուէր «Ֆառուստ» թէկուզ հէնց անցեալ տարի, չնայած որ անցեալ տարւոյ օպերային խումբն էլ մի շատ հիանալի չէր, մեր հասարակութիւնը ու թէ կը սկսէր շւացնել. բայց շատ աւելի մեծ սառնասրտութեամբ կը վերաբերէր. Բայց Թիֆլիսը սովորած լինելով—ծարաւել էր օպերային և դորա համար շատ ներողամիտ էր:

Ֆառուստ-ից յետոյ ներկայացուեց «Բիզէնտոս» Աֆրիկեանի և Ռէնէուովայի մասնակցութեամբ, յետոյ Եվգենիյ Մեհգին: Այդ երկու օպերաներն էլ կատարուեցան բաւական ներողամտաբար, այսինքն, ներողութիւն, ես ուզում էի ասել, որ հասարակութիւնը բոլոր ժամանակ ներողամիտ էր մնում: Բայց մեր հասարակութեան աւելի երաժշտական մասի մէջ սկսում էր կամաց-կամաց բողոք բարձրանալ: Հասարակութիւնը աւելի պահանջող կը դառնար, ինչ անցեալ տարիներին: Բայց բարեբախտաբար այնպէս պատահեց, որ այդ օպերաներին կառավարող պ. Իսկպոլիսով Իվանովը ստիպւած եղաւ միաժամանակ հեռանալ Թիֆլիսից և օպերաներն էլ իրանք իրանց դադարեցին: Ճշմարիտ է մի ժամանակ խօսում էին որ այդ ներկայացումները չեն դադարելու և պիտի կառավարեն կամ նորեկ պ. Էդմալեան կամ պարոն Էնգէլ որը՝ օպերէտների կառավարողն էր անցեալ ամառ Պուշկինեան Այգում: Կազմակերպւած: Բայց այդ լուրը չ'արդարացաւ, և օպերային ներկայացումներն դադարեցան: Յանկարծ առաջ ընկաւ ամենքին յայտնի պարոն Վանդերիկ, առաջարկելով օպերաներ կազմել մասնակցութեամբ տիկ. Ֆլաշա-Վանդերիկի: Դա դեկտեմբերի կէսին էր: Առաջին ներկայացուած օպերան էր «Աիդան» պարոն Էնգելի կառավարութեամբ և մասնակցութեամբ Ֆրանկովսկու, Ալմազովի, Կորինէի, պարոն և տիկին Վանդերիկների: Իւր ժամանակին տեղական լրագիրներում այդ «Աիդայի» քննութիւնը երեւացւ էլ ինչ ասել կուզի, որ ներկայացումը շատ վատ էր, այնքան վատ, ինչքան Թիֆլիսցիները Տուրովի և

Սիէնի արտօնատէրութիւնից յետոյ առկթ չին ունեցել տեսնելու: Աւելորդ չեմ համարում այստեղ մի քանի խօսք ասել հէնց իրա Վանդերիկի՝ մեր հասարակութեան սիրելիի մասին: Զճմարիտ, զարմանալի է մեր հասարակութիւնը: Դուք գիտէք, թէ ինչով է նա դուր գալիս հասարակութեանը. նրա համար որ կարողանում է բարձր նոտաներ վերցնել. զօրօրինակ՝ դօ կամ դօդիէզ: Բայց իսկապէս, երաժշտական տեսակետից ինչէ՞ ներկայացնում պարօն Վանդերիկը: Դա ամենաանշնորհ երաժիշտն է, այսինքն երաժշտական ընդունակութիւններից բոլորովին զուրկ մի մարդ: Քանի տարի է արդէն, որ նա մասնակցում է մեր օպերայում և երբէք ես չեմ լսել նորա երգեցողութիւնը, նա չը գիտէ երգել, նա չը գիտէ թէ ինչ բան է երգեցողութիւնը, ներգաշնակութիւնը: Երբ նա ստիպւած է միջակ, ոչ բարձր նոտաներ վերցնել, նորա ձայնը ամենեւին չի լսւում: Նա կարծում է, որ օպերաները գրւում են միայն բարձր նոտաների համար, որտեղ կարելի է մի լաւ բղաւել: Այժմ տեսնենք, թէ ի՞նչպէս է նա վերցնում նոյն իսկ բարձր նոտաները:

Նորա վերցրած բարձր նոտաները բաւական դաւերկան են, թէև մի քիչ աղաղակող բնաւորութիւն ունին: Բայց նա գրեթէ երբէք չի տիրապետում իւր ձայնին, նա միշտ խալում է, այո, միշտ՝ նա կոկորդացաւ ունի: Այժմ հարցնող լինի, թէ նրա օր լաւ և գրաւիչ կողմերի համար սիրում է նրան Թիֆլիսի հասարակութիւնը: Միմիայն նրա համար, որ երբ պատահմամբ նա իւր ձայնի տէրն է լինում և կարողանում է մաքուր կերպով վերցնել բարձր նոտաներ՝ հասարակութեան հրճանքը հաւնում է իւր զազաթնակէտին: Ահներև է, որ Վանդերիկի գնահատութեան մէջ տեղ չէ բռնում երաժշտութիւնը. նա շլացնում է միայն իւր արտակարգ բնածին կոկորդի հիւանդոտ ձայնով: Այսպիսի վերաբերմունք դէպի երաժշտութիւնը և մասնաւորապէս դէպի երգչի ձայնը, նշանակում է երգեցողութիւնը համարել փոկուս:

Այդպիսի վերաբերմունք կարելի է թոյլ տալ միայն դէպի կրկէսի մարմնամարզները: Արդայի վերջին ներկայացման ժամանակ Վանդերիկի ձայնը Ռադամեսի դերում, ըստ սովորականին, տեղումը չէր. նա խռպում էր և մեծ մասամբ լռում: Պարօն Կորիձէն, այդ հաւերաժշտական պարօնը, յետ չը մնալու համար, խռպում էր նմա-

պէս: Բայց այս բոլորը տանելի կը լինէր, եթէ չը գտնւէին մարդիկ, որոնք յափշտակութեամբ ծափահարում էին Վանդերիկին, և նա դուրս էր գալիս, գլուխ տալիս իւր շնորհակալութիւնը յայտնելով հասարակութեան՝ իրա ձայնի և տաղանդի արժանաւոր գնահատութեան համար: Ֆլաշան լաւ էր Արդայի դերում: Այնպէս շատերին զարմացրեց Աֆներիսի դերը բաւականի յաջող կատարելով, իսկ մի քանի կտորներում մինչև անգամ բաւականի երաժշտական կերպով: Բայց այդ երկու տիկիներն էլ տեղ-տեղ սխալ էին երգում:

Այնուհետեւ մեր օպերան միանգամայն լռեց. տւնննն՝ ի՞նչ կունենանք զալ սեզոնը: Աստուծ մի արասցէ որ այս գործին գլուխ անցնի նորից մեր Արտիստիկական ընկերութիւնը: